

ПОНЯТТЯ СВОБОДИ У ФІЛОСОФІЇ ПРАВА: ВІД КЛАСИЧНИХ ТЕОРІЙ ДО СУЧАСНИХ РЕАЛІЙ

THE CONCEPT OF FREEDOM IN THE PHILOSOPHY OF LAW: FROM CLASSICAL THEORIES TO MODERN REALITIES

Цуркан-Сайфуліна Ю.В., доктор юридичних наук, професор,
заступник директора з наукової роботи
*Чернівецький навчально-науковий юридичний інститут
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Агатій Ю.Д., асистент кафедри загальнотеоретичної
юриспруденції та прав людини
*Чернівецький навчально-науковий юридичний інститут
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Стаття присвячена ґрунтовному дослідженню поняття свободи у філософії права, його значенню для правових систем і розвитку суспільства, а також еволюції цього феномену від класичних концепцій до сучасних реалій. Автор аналізує роль свободи як ключового принципу права, який формує основи взаємодії між державою, суспільством та особистістю. У тексті представлено широкий огляд підходів до свободи, які склалися у різні історичні періоди, зокрема в античності, середньовіччі, епоху Просвітництва, модернізму та постмодернізму.

Особливу увагу приділено питанням адаптації класичних ідей свободи до сучасних умов, враховуючи динамічний розвиток суспільства, нові технології та глобалізацію. Аналізується, як історичні уявлення про свободу впливають на формування сучасних правових систем і як вони можуть бути інтегровані у правове регулювання в умовах технологічного прогресу та глобальних змін. Розглядаються сучасні аспекти свободи, зокрема її цифровий вимір, питання захисту приватності, права на інформаційну безпеку та проблеми балансу між індивідуальними правами й суспільними інтересами.

Стаття також досліджує виклики, пов'язані з впливом цифровізації та глобалізації на свободу. Цифрова революція відкриває нові можливості для самовираження, доступу до інформації та участі в суспільному житті, але водночас породжує нові ризики, зокрема втрату приватності, зловживання даними та контроль із боку держав і корпорацій. У контексті глобалізації свобода часто стикається із протиріччями між національним суверенітетом і міжнародними тенденціями, що створює виклики для правового регулювання.

Підкреслюється значення інтеграції сучасних викликів у правові системи через впровадження нових правових механізмів, що забезпечують прозорість, захист індивідуальних прав та підвищення рівня правової культури. Акцент робиться на необхідності гармонізації традиційних підходів до свободи з новими реаліями, спричиненими соціальними та технологічними змінами.

У підсумку висновок про багатовимірний характер свободи у сучасному правовому дискурсі, її центральну роль у забезпеченні прав людини та розвитку суспільства. Поняття свободи розглядається не тільки як етична чи правова категорія, але й як основа для створення ефективної системи правового регулювання, яка відповідає потребам сучасного світу. Підкреслює важливість міждисциплінарного підходу до вивчення свободи, включаючи її філософські, правові, соціальні та технологічні аспекти, що дозволяє побудувати більш цілісну й адаптивну правову систему.

Ключові слова: свобода, філософія права, цифровізація, глобалізація, правове регулювання, права людини, приватність, суспільні інтереси, правова культура, інновації в праві.

The article is dedicated to a comprehensive study of the concept of freedom in the philosophy of law, its significance for legal systems and societal development, and the evolution of this phenomenon from classical concepts to contemporary realities. The author examines the role of freedom as a fundamental principle of law that underpins the interaction between the state, society, and the individual. The article provides an extensive overview of approaches to freedom that have developed across various historical periods, including antiquity, the Middle Ages, the Enlightenment, modernism, and postmodernism.

Particular attention is paid to the adaptation of classical ideas of freedom to contemporary conditions, taking into account the dynamic development of society, emerging technologies, and globalization. The analysis explores how historical perceptions of freedom influence the formation of modern legal systems and how these ideas can be integrated into legal regulation in the context of technological progress and global transformations. Contemporary dimensions of freedom are considered, including its digital aspects, issues of privacy protection, the right to informational security, and the challenges of balancing individual rights with public interests.

The article also examines challenges posed by digitalization and globalization to the concept of freedom. The digital revolution offers new opportunities for self-expression, access to information, and participation in public life, but simultaneously introduces risks such as privacy violations, data misuse, and control by states and corporations. In the context of globalization, freedom often encounters tensions between national sovereignty and international trends, which create challenges for legal regulation.

The significance of integrating contemporary challenges into legal systems is emphasized, particularly through the implementation of new legal mechanisms that ensure transparency, protect individual rights, and enhance legal culture. The article highlights the necessity of harmonizing traditional approaches to freedom with the new realities shaped by social and technological changes.

In conclusion, the article underlines the multidimensional nature of freedom in contemporary legal discourse and its central role in safeguarding human rights and fostering societal development. The concept of freedom is analyzed not only as an ethical or legal category but also as a foundation for creating an effective legal regulatory system that meets the demands of the modern world. The author underscores the importance of an interdisciplinary approach to studying freedom, encompassing its philosophical, legal, social, and technological dimensions, which enables the development of a more comprehensive and adaptive legal framework.

Key words: freedom, philosophy of law, digitalization, globalization, legal regulation, human rights, privacy, public interests, legal culture, legal innovations.

Постановка проблеми. Свобода як філософське та юридичне поняття є однією з ключових цінностей, яка визначає основи правового регулювання та взаємовідносини між державою і громадянином. Її значення виходить далеко за межі суто теоретичних дискусій і має глибокий

вплив на побудову правових систем і суспільних інститутів. Проте в умовах сучасного світу, позначеного стрімким розвитком технологій, глобалізацією та соціальною поляризацією, свобода стикається з новими викликами. Наприклад, проблема балансування між свободою слова і захис-

том суспільних інтересів або між правом на приватність і потребами безпеки набуває все більшої актуальності.

У філософії права свобода розглядається як центральний принцип, який визначає межі правового регулювання та захисту. Класичні теорії свободи, розроблені ще за часів античності, хоча й заклали основи для подальших дискусій, потребують адаптації до умов сучасності. Саме це створює потребу в дослідженні еволюції поняття свободи з урахуванням як історичних традицій, так і сучасних реалій.

Мета дослідження. Метою даного дослідження є всебічний аналіз поняття свободи у філософії права, починаючи з класичних концепцій античності й середньовіччя, через ідеї Просвітництва і модернізму, до постмодерністських та сучасних підходів. Стаття також прагне розкрити ключові виклики, з якими стикається свобода у сучасному правовому дискурсі.

Стан наукової розробки проблеми. У філософській та правовій літературі проблема свободи досліджується з різних позицій. У класичних працях, таких як роботи Платона, Аристотеля, Канта чи Руссо, свобода розглядається як моральний і соціальний феномен, що визначає як індивідуальне життя, так і суспільний устрій. У сучасних дослідженнях акцент робиться на викликах, які ставить перед свободою глобалізований світ.

Попри значну увагу до цієї тематики, питання адаптації класичних ідей до сучасних умов залишаються недостатньо дослідженими.

Виклад основного матеріалу. Свобода у філософії права завжди розглядалася як багатогранне явище, яке охоплює різні аспекти індивідуального та суспільного життя. Її зміст залежить від історичного, соціального й культурного контексту. Протягом століть це поняття еволюціонувало, пристосовуючись до змін у суспільстві, економіці та політиці.

Категорія свободи є багатоаспектною і багатозначною, спектр її інтерпретацій дуже широкий. Права людини постійно супроводжувалися розвитком і спробами реалізації ідеї свободи, оскільки метою їх утвердження і відтворення в законі було досягнення більш високого ступеню свободи індивіда. Кризь призму невідчужуваних прав людини свобода виступає загальнолюдською цінністю, джерелом якої є природа людини. Саме тому проблема свободи є досить актуальною і потребує філософсько-правового осмислення [2, с. 54–55].

У давньогрецькій філософії свобода була тісно пов'язана з моральною та громадянською відповідальністю. Сократ бачив свободу як здатність людини діяти згідно з розумом і мораллю. Для нього свобода була не лише фізичною відсутністю примусу, але й внутрішнім станом, який досягається через пізнання добра. Платон трактував свободу через призму гармонії між індивідом і державою, де громадяни виконують свої функції відповідно до природних схильностей, але підкоряються вищій ідеї справедливості. Аристотель доповнив цю концепцію, наголошуючи, що свобода реалізується через участь у суспільному житті, зокрема в управлінні державою. Він вперше розрізнув два типи свободи: негативну (звільнення від зовнішнього примусу) та позитивну (можливість самореалізації) [3].

Середньовіччя внесло значні корективи у розуміння свободи, зосередивши увагу на її духовному вимірі. Августин Блаженний вважав, що справжня свобода можлива лише у єднанні з Богом, а людська воля має схилитися до добра, яке визначається Божим законом. Фома Аквінський розвинув ці ідеї, інтегруючи природне право в християнське вчення. Для нього свобода – це здатність людини слідувати моральному закону, даному Богом. У цей період свобода часто розглядалася як підкорення вищій божественній істині, а не як автономія індивіда [8].

Епоха Просвітництва принесла радикальне переосмислення свободи. Вона стала пов'язуватися з ідеями

раціональності, природних прав і суспільного договору. Джон Локк стверджував, що свобода – це природне право людини, яке полягає у можливості розпоряджатися власним життям, свободою та майном без втручання інших [5].

Жан-Жак Руссо вбачав свободу у підпорядкуванні «загальній волі», яка є виразом спільного блага. Руссо розвивав ідею, що свобода можлива лише в умовах справедливого суспільства, де індивід підпорядковується законам, які він сам для себе встановлює як частина спільноти [7].

Іммануїл Кант зробив значний внесок у розуміння свободи як автономії. Для нього свобода була здатністю людини діяти відповідно до морального закону, який є продуктом її розуму. Він підкреслював, що справжня свобода не може існувати без моральної відповідальності. У кантівській традиції свобода виступає не просто як відсутність примусу, але як активне прагнення діяти етично [1].

У XIX столітті концепція свободи продовжувала розвиватися, отримуючи нові інтерпретації у зв'язку з індустріалізацією та класовими конфліктами. Гегель запропонував діалектичний підхід до свободи, розглядаючи її як процес, який реалізується через суспільні інститути, зокрема державу. Він вважав, що держава є вищою формою свободи, оскільки вона дозволяє індивіду реалізувати себе в рамках загального блага.

У теоретико-філософських працях Гегеля важливе місце посідає проблема сутності людини, її розвитку і діяльності. Свою філософію людини він тісно пов'язував з її правами і свободами, відповідальністю перед суспільством і державою за виконання нею вимог законів і норм моралі [6, с. 55].

Карл Маркс критично оцінював свободу, пропоновану буржуазним суспільством, називаючи її формальною. Він наголошував, що справжня свобода можлива лише в умовах безкласового суспільства, де люди не експлуатуються. Для Маркса свобода полягала у колективній праці, яка не обмежується економічним примусом.

І.Щадило зазначив, що в своїх працях ідеолог комунізму Карл Маркс вважав свободу та існування людства в умовах економічного виробництва поняттями несумісними: «царство свободи починається дійсно лише там, де припиняється робота, що диктується потребою і зовнішньою доцільністю, отже, за своєю природою речей воно є по тому боці сфери матеріального виробництва» [9, с. 456].

Ісая Берлін у XX столітті запровадив розмежування між двома типами свободи: негативною (свободою від) та позитивною (свободою для). Негативна свобода передбачає відсутність зовнішнього примусу, тоді як позитивна стосується можливості людини визначати своє життя та приймати рішення. Берлін застерігав, що надмірний акцент на позитивній свободі може призвести до тоталітаризму, коли держави чи ідеології починають диктувати, що є «істинною» свободою.

Протягом всієї історії розвитку людства філософське осмислення категорії свободи привертало постійну увагу мислителів, письменників та поетів. Тільки розуміння свободи у всіх різне, тому ми не можемо категорично стверджувати, що одне розуміння правильне, а інше неправильне, бо в такому випадку зникне саме поняття свободи. З крилатих висловів нам відомо, що свобода нічого не варта, якщо вона не містить у своєму складі свободу помилятися [4, с. 78].

Сьогодні свобода набуває нових форм у зв'язку з цифровими технологіями, глобалізацією та соціальною поляризацією. Одним із головних викликів є баланс між свободою слова та захистом суспільних інтересів. У цифрову епоху свобода слова отримала безпрецедентні можливості для поширення, але водночас виникли проблеми, пов'язані з дезінформацією, кібербулінгом та маніпуляціями.

Ще одним важливим аспектом є цифрова приватність. У сучасному світі, де технологічні корпорації та держави

мають доступ до величезних обсягів даних про громадян, питання захисту приватності стає центральним для забезпечення свободи. Розвиток штучного інтелекту, систем стеження та великих даних створює нові виклики для правового регулювання.

Глобалізація також змінює уявлення про свободу. З одного боку, вона сприяє поширенню демократичних цінностей і прав людини. З іншого боку, вона може обмежувати національний суверенітет і створювати нові форми залежності, наприклад, економічну чи технологічну.

Соціальні рухи, такі як боротьба за гендерну рівність чи права меншин, привносять нові виміри у дискусії про свободу. Вони акцентують увагу на тому, що свобода повинна враховувати різноманіття соціальних ідентичностей і забезпечувати рівні можливості для всіх.

Таким чином, свобода у філософії права є багатовимірним явищем, яке постійно розширюється, включаючи нові аспекти. Її розуміння залежить як від історичних традицій, так і від сучасних викликів, що виникають у глобалізованому світі.

Висновки. Свобода у філософії права є фундаментальним поняттям, яке протягом історії зазнавало значної еволюції, від класичних уявлень про моральну автономію до

сучасних викликів, пов'язаних із глобалізацією та технологічним розвитком. Кожна епоха вносила свої корективи у розуміння цього феномену, акцентуючи на різних його аспектах: від релігійних у середньовіччя до раціональних і суспільно орієнтованих у Новий час.

Сучасні реалії ставлять перед свободою нові виклики. З одного боку, цифровізація створює нові можливості для реалізації свободи через доступ до інформації та комунікаційні платформи. З іншого боку, вона породжує загрози для приватності, захисту персональних даних і свободи від контролю з боку держави або корпорацій. Глобалізація, своєю чергою, сприяє поширенню демократичних цінностей, але також ставить під сумнів національний суверенітет та посилює соціальну нерівність.

Роль свободи у філософії права полягає в тому, щоб слугувати орієнтиром для побудови правової системи, яка поважає як індивідуальну автономію, так і суспільну гармонію. В умовах глобалізованого світу важливо зберігати рівновагу між правовими традиціями та викликами сучасності. Лише комплексний підхід, що поєднує історичні надбання з інноваційними підходами, дозволить зберегти свободу як основу правової культури та розвитку суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Immanuel Kant, *The Metaphysics of Ethics*, 3rd ed., Henry Calderwood, trans. J. W. Semple (Edinburgh: T. & T. Clark, 1886 [1796]), p. 34, URL: https://oll.libertyfund.org/titles/calderwood-the-metaphysics-of-ethics#kant_0332_338 (дата звернення: 30.08.2024)
2. Бровко, Н. І. Філософсько-правовий аналіз категорії свободи та відповідальності людини. *Філософські та методологічні проблеми права*, 2014, №1 С. 54-57.
3. Гомперц Т. Грецькі мислителі СПб.: Алетейя, 1999. с. 263.
4. Нікіфорова, В. Г. Концепція свободи в античному світі. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія*. 2020. С. 77-83.
5. Подковенко, Т. Концепція лібералізму Джона Локка. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. № 1. С. 12-17.
6. Ряшко О.В. Права і свободи людини в філософії Гегеля. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*, 2017, № 2. С. 65-77.
7. Суспільно-політичні погляди Руссо URL: <http://philosophy.srv.if.ua/> (дата звернення: 30.08.2024).
8. Філософія середньовіччя URL: <https://fls.nau.edu.ua/wp-content/uploads/2021/10/Тема-3.pdf> (дата звернення: 30.08.2024).
9. Щадило, О. І. Філософсько-правове розуміння свободи людини. *Вісник Національного університету Львівська політехніка. Серія: Юридичні науки*, 2016, № 845 С. 454-459.